

## **Zejnir Fajić**

### **ORIGINALI I PREPISI VAKUFNAMA SAČUVANIH DO DANAS**

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, pored rukopisa i štampanih knjiga na orijentalnim jezicima, knjiga na našem i ostalim evropskim jezicima, časopisa i novina, posjeduje i svoj skromni Arhiv koji broji oko 4.000 raznih dokumenata, većinom na turskom jeziku. Ovom broju treba dodati 90 sidžila sarajevskih kadija i oko 1.100 vakufnama i drugih dokumenata u vezi sa raznim vakufima, što sve skupa iznosi preko 5.000 dokumenata. U ovom kratkom saopštenju osvrnućemo se samo na vakufname.

#### **Jezičko i terminološko značenje vakufname**

Riječ vakufnama dolazi od arapske riječi vakf, što znači zavještanje, uzapćivanje i perzijske riječi name, što znači pismo, isprava, knjiga.

Vakufname su zvanične isprave-zavještajnice raznih dobara koja se na tačno određen način darivaju od strane vlasnika u određene dobrotvorne ili općekorisne svrhe.

Vakuf je zasnovan na propisima šerijatskog prava, a temelji se na Kur'anu i Hadisu (islamskoj tradiciji).

Svrha i ciljevi, radi kojih su ljudi uvakufjivali svoja dobra, bili su mnogobrojni i različiti, od čisto vjerskih, do opće javnih i socijalnih. Tako su vakufi osnivani za podizanje i održavanje džamija, medresa i mekteba, za podizanje i održavanje biblioteka, banja, česama, svratišta i kuhinja, za putnike, siromašne ljude i siromašne učenike, za izgradnju i održavanje mostova, putova itd.

Budući da vakuf ima kao cilj trajnost i stalnost dobrotvornog djela, a kako ima javni i društveni značaj, to mu je bila potrebna zakonska i pravna podloga i forma. Zato je uvakufjavanje vršeno po tačno određenoj proceduri i o tome se izdavale posebne isprave. Ta isprava imala je određenu formu i sadržinu i nju je legalizirao i potvrđivao, nakon provedenog postupka, šerijatski sud-kadija. Za taj akt često se kaže i vakfijja. Pisane su obično na jednom listu papira, različite veličine, ili na više listova u obliku knjige.

#### **Uloga vakufa i značaj vakufnama**

Jedan mali broj obično starijih i značajnijih vakufnama, koje se odnose na naše ljude i krajeve, prevedene su na naš jezik i objavljene u raznim glasilima. Na osnovu tih vakufnama moguće je zaključivati o ulozi vakufa i značaju vakufnama za njihovo dalje proučavanje. One pružaju dragocjene podatke za proučavanje više pitanja iz mnogih grana nauke, a naročito za proučavanje materijalne kulture u Bosni i Hercegovini u vrijeme Osmanlija. Tako vakufname sadrže podatke o

nastanku i razvoju gradova i u dobroj mjeri i podatke za ekonomsku i kulturnu istoriju uopće. Indirektno govore o zanatstvu i trgovačkoj djelatnosti. Zatim o vrijednosti novca, različitim porezima, zakupu poslovnog prostora, raznim službama u okviru vakufa i odnosu vakufa prema zvaničnoj upravnoj vlasti i ekonomskom sistemu. U njima nailazimo na dosta podataka iz kojih se može saznati kako su živjeli obični ljudi, zanatlije, trgovci, pa i seljaci, o čemu se inače nalazi relativno malo podataka.

Vakufname su uglavnom pisane u svečanom stilu sa dosta lijepim sadržajem. Rukopis je obično umjetnička kaligrafija.

U proteklom periodu u Bosni i Hercegovini osnovano je oko dvije hiljade, što većih što manjih, vakufa. Nažalost, vakufname su većinom ostajale u samim mjestima ili kod samih dobrotvora, pa su tako u najviše slučajeva i izgubljene.

Isto tako, u prošlosti nailazimo na obnavljanje vakufa, što se vidi iz pojedinih vakufnama, u kojima vakif zavještava parcelu zemljišta, dućan ili novac za djelatnost nekog ranijeg vakufa.

Nekretnine vakufa su nacionalizirane poslije Drugog svjetskog rata, osim neznatnog broja zgrada koje su ostavljene Islamskoj vjerskoj zajednici za njenu djelatnost. Međutim, vakuf je i danas u određenoj mjeri živa ustanova, a ogleda se u tome što vjernici preuzimanjem džamija i nekih drugih najnužnijih vjerskih objekata, imaju uloge vakifa, a zasnivaju se i novi vakufi, iako skromni, obično zavještanjem parcele zemljišta za gradnju džamije i davanjem izvjesne količine novca za razne dobrotvorne ustanove.

### **Vakufname Gazi Husrev-begove biblioteke**

Koncem XIX stoljeća, tj. početkom 1884. godine, započelo se s vođenjem popisa vakufa i prepisa vakufnama, koje su sada raspoređene u tri velike zbirke (sidžila). U ovim zbirkama registrovano je 1.094 vakufname i drugi dokumenti (berati, hudžeti, vasijetname, ugovori, zapisnici i drugi). U ovaj broj uključene su i one vakufname koje se nalaze u sudskim sidžilima, ali nisu ovdje prepisane, nego su samo registrovane sa podacima gdje se one nalaze. Ovom broju (1094) treba dodati nekoliko vakufnama koje se nalaze u Arhivu ove biblioteke sa ostalim dokumentima, tako da ukupan broj vakufnama prelazi cifru 1.100. Vakufname koje se nalaze u I i II zbirci (sidžilu) većinom su na turskom, a mali broj ih je na arapskom jeziku. One pak vakufname koje se nalaze u III zbirci većinom su na našem jeziku i novijeg su datuma, tj. datiraju čak sve do 1945. godine.

Osim ove tri zbirke vakufnama postoje originali i prepisi kao posebni dokumenti, koji se, opet, posebno čuvaju, iako se njihovi prepisi nalaze u ove tri zbirke. Broj ovakvih vakufnama je 422 (556), što je nešto manje od polovine originala. Nadalje je važno istaknuti da u Arhivi bivše Vakufske direkcije, sada vlasništvo Starješinstva islamske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, ima sigurno i originala i prepisa nekih vakufnama koje nisu izdvojene i prenesene u ovu Biblioteku zajedno sa navedene tri zbirke. I kao posljednji izvor u kome se nađe pokoja vakufnama u prepisu su naši rukopisi, ali, nažalost, ova materija još nije ispitana i proučena, pa o njima sada i ne možemo dati nikakvih podataka.

Sav ovaj ogromni i važan historijski materijal još nije praktično kataloški obrađen. Obrada vakufnama je dužnost i potreba koja čeka svoje rješenje. U toj obradi, pored najvažnijih podataka o zavještaču i njegovom vakufu, trebalo bi dati bar skraćene izvratke iz njihova sadržaja. To bi bio poseban katalog vakufnama. U tom pravcu značajan korak već je učinjen. Vakufname iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u ovoj Biblioteci popisane su po abecedi gradova i vakifa i objavljene u Analima Gazi Husrev-begove biblioteke, knjiga V-VI, str. 245-302. To je učinjeno da bi se omogućilo njihovo dalje proučavanje. Značajan korak i važan doprinos u tom pogledu može se svakako smatrati i poduhvat Orijentalnog instituta u Sarajevu, da u svojoj obradi izda što veći broj vakufnama. Tu je, uglavnom, riječ o obradi zbirke vakufnama iz ove Biblioteke. Koliko je nama poznato, prva knjiga koja obuhvaća vakufname iz XV i XVI stoljeća, već je pripremljena za štampu i da se preduzimaju pripreme za obradu vakufnama iz XVII i XVIII stoljeća.

Na kraju da istaknemo najstarije vakufname koje se nalaze u ovoj Biblioteci, a to su:

1. AJAS-PAŠA, SIN ABDULAHOV, iz 882/1477. — Sarajevo.
2. GAZI ISA-BEG, SIN ISHAKOV, iz 868/1463. — Sarajevo.
3. SOFI MEHMED-PAŠA, iz 962/1554. — Banja Luka.
4. SOKOLOVIĆ FERHAD-PAŠA, iz 995/1587. — Banja Luka.
5. GAZI SINAN-BEG, iz 990/1582. — čajniče.
6. LUTFI HODŽA, iz 987/1579. — Foča.
7. HODAVERDI, SIN ALIJIN i brat mu LUTFI HODŽA, iz 987/ 1579. — Konjic.
8. BAJEZIDAGIĆ DERVIŠ-PAŠA iz 1001/1593. — Mostar.
9. ČEJVAN-BEG, SIN ABDURAHMANOV, iz 961/1554. — Mostar.
10. KARAOZ HADŽI MEHMED-BEG, iz 977/1569. — Mostar.
11. VUČIJAKOVIĆ NESUH-AGA, iz 972/1565. — Mostar.
12. KIZLAR-AGA MUSTAFA, iz 991/1583. i 1003/1595. — Mrkonjić Grad.
13. HUSEJN-BEG, SIN ILJAS-BEGA, iz 965/1557. — Rogatica.
14. ČEKREKČI MUSLIHUDIN HADŽI MUSTAFA, SIN ISHAKOV, iz 965/1557. — Sarajevo.
15. ĆEMAL-BEG, iz 948/1541. — Sarajevo.
16. GAZI HUSREV-BEG, iz 938/1531. i 944/1537. — Sarajevo.
17. NEBRDILO HADŽI ALI, SIN MUSAOV, iz 973/1565. — Sarajevo.
18. SKENDERPAŠIĆ MUSTAJBEG, iz 923/1517. — Sarajevo.
19. TURALI-BEG, iz 979/1572. — Tuzla.
20. KARA MUSTAFA-PAŠA, iz 963/1555. — Višegrad — Rudo.

Sve vakufname, i originali i one u prepisu, koje se nalaze u ovoj Biblioteci većinom se odnose na gradnju džamija, medresa, mekteba, tekija, imareta, mostova, puteva i drugo. Ali, posebno treba istaći, što je za ovu Biblioteku naročito važno, da ima vakufnama koje se odnose i na uvakufljavanje knjiga. Naime, na mnogim našim rukopisima postoje klauzule vakifa o uvakufljenju mnogih knjiga (rukopisa). Najpoznatiji zavještači knjiga su: Gazi Husrev-beg, Abdulbaki-efendi Džino-zade, Abdulah Kantamirija, Hasan-efendi Bojić, Ahmed Asim Mutevelić, Mehmed-efendi Svrzo, Memišaga Kasumagić, Mustafabeg Dženetić,

Salih-efendija Hromić i mnogi drugi. Značajniji vakifi novijeg vremena su: Muhamed Enveri Kadić, Salem-efendija Muftić, Hamdija Kreševljaković, Hadži hafiz Muhamed-efendija Riđanović, Taib-efendija Saračević, dr. Munib Muidović, kadija Ahmed-efendija Selimović, Hadži Mehmed-efendija Handžić i u najnovije vrijeme Ibrahim Ajdinović iz Sarajeva, koji je nedavno poklonio 281 svezak knjiga na našem jeziku iz raznih disciplina (islamistika, istorija, filozofija, beletristika i dr.).

Međutim, mi smo nedavno pronašli jednu vakufnamu (sidžil br. 33, str. 210-211.), koja se izričito odnosi na uvakufljenje knjiga. Vakif je Hadži Abdulkadir, sin Hadži Husejn-efendije, Muzafherija, bivši stanovnik Šejh Feruhove mahale u Sarajevu. Iz vakufname se razumije da on uvakufљуje 74 sveska rukopisa za profesore i učenike Simzade (Đumišića) Hadži Abdulkermime medrese u Sarajevu, da su knjige popisane i predane muteveliji Mehmed-efendiji, smještene u čitaonicu medrese i stavljene na upotrebu. Dokumentat je datiran 11. džumadel ahira 1207/25. januara 1793. godine. Na kraju dokumenta izvršen je popis djela uz potpis tadašnjeg kadije Osman Mantiki al-Agribozi. Prestankom rada ove medrese, knjige su prenesene u Šehdi-efendinu biblioteku u Sarajevu, a ukidanjem ove biblioteke prispjele su u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Na ovim rukopisima postoji klauzula vakifa i njegov pečat o uvakufljenju knjiga, koja je datirana nešto ranije od same vakufname, tj. početkom ševvala 1206. (koncem maja 1792. godine). Na osnovu inventarske knjige rukopisa ove Biblioteke, ustanovili smo da su raniji bibliotekari označili 29 rukopisa koje je uvakufio spomenuti Muzafherija, ali se posigurno može tvrditi da se i ostali rukopisi nalaze u ovoj Biblioteci, jer gledajući naslove djela, mi takvih rukopisa imamo i po nekoliko primjeraka. Kada bi se pregledali rukopisi iz Šehdi-efendine biblioteke, vjerovatno bi se ustanovilo da su svi rukopisi ovog vakifa i sada u ovoj Biblioteci.

Iz ovog kratkog izlaganja vidi se da Gazi Husrev-begova biblioteka vrši izuzetno korisnu i humanu zadaću, čuvajući kulturnu baštinu kao svetinju i nastojeći da ona bude dostupna najširoj javnosti. Mnogi značajni rukopisi i dokumenti ovdje se čuvaju više stotina godina. I samo zahvaljujući postojanju ove Biblioteke i njenim darovaocima, sačuvalo se neprocjenjivo kulturno-istorijsko blago za generacije koje dolaze. Nadati se da će se i dalje nastaviti ova korisna djelatnost Biblioteke.

#### **ORIGINALS AND TRANSCRIPTS OF VAKUFNAMAS PRESERVED UNTIL PRESENT DAY**

This work discusses originals and transcripts of vakufnamas in Gazi Husrefbeg's library. At the beginning there is a short linguistic and terminological explanation of vakufnama, and after it the role of the vakuf and the significance of vakufnamas and the vakufnamas in this library are discussed. It is pointed out that the library, possesses in three volumes more than 1.100 vakufnamas in transcript and that it has 556 originals and transcripts as special documents. Finally 20 vakufnamas from the XV and XVI centuries are quoted, mention is made of vakif of books, and especially Abdulkadir son of Huseine-fendy Muzafherija, who gave books to the former Đumišića medresa in Sarajevo.



Faksimil vakufname o uvakufljenju knjiga Hadži Abdulkadir ef. Muzaferije.

Bilješka na jednom od uvakufljenih rukopisa Hadži Abdulkadir ef. Muzaferije.